

5. Uitleiding

**DE AFGUNSTIGE ASPIRATIE NAAR
GROTERE GELIJKHEID: OVER DE REËLE EN
IMAGINAIRE ORDE VAN DE KLASSENSAMENLEVING**

Thierry Kochuyt

Wie het heeft over klassen heeft het over ongelijkheid. Zonder deze realiteit te miskennen, wil deze bijdrage evenwel scherp stellen op de gedachte aan grotere gelijkheid. De open klassensamenleving laat individuen immers de mogelijkheid andere, betere en hogere posities te verhoppen. Aan de hand van opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van de inkomensverdeling zullen we nagaan: a) volgens welke criteria men meent dergelijke positie te kunnen verwerven; b) hoe deze aspiratie naar grotere gelijkheid past binnen een imaginaire orde met welbepaalde structuur; c) welke motieven aan de grond liggen van deze voorspoedige gedachte. De theoretische duiding van de bevindingen - waarmee we in §5 besluiten - beroept zich op de vooralsnog weinig bekende René Girard. Diens these van het mimetische verlangen biedt de mogelijkheid de empirische bevindingen op coherente wijze te begrijpen als aspiraties die zich gedurig vergelijken met hogere en afzetten tegen lagere posities, in die mate zelfs dat het verlangen niet meer authentiek is, maar een navolging blijkt te zijn van prestigieuze voorbeelden. Dit theoretische sluitstuk kan dan ook gelezen worden als een inleiding tot Girard, net zoals men volgende aanzet kan begrijpen als een empirische articulatie van de inzichten uit de tweede helft. Aan de lezer het tweeluik te openen langs deze of gene zijde.

1. DE DUBBELE KLASSENSAMENLEVING

Als sociologen het hebben over de klassensamenleving laten ze de geschiedenis aanvangen eind 18° - begin 19° eeuw. Dan wordt het al dan niet in eigendom hebben van productiemiddelen de breuklijn waarrond zich de ongelijke samenleving vormt. Aldus raken overvloed en schaarste verdeeld naargelang de positie die men inneemt binnen de productieverhoudingen en ontstaat er een klassenhierarchie die van persistente invloed blijkt op het economische, sociale en politieke leven. Dergelijke analyse in termen van ongelijkheid heeft recht en rede, maar zij dreigt éenzijdig te worden wanneer ze niet inziet dat dezelfde geschiedenis ook een heel andere lezing toelaat. In vergelijking met de eerdere standenmaatschappij stelt de nieuwste tijd zich

immers in het teken van een steeds groter egalitarisme. De Franse Revolutie heeft met haar *'Liberté, Egalité & Fraternité'* de morce orde en de voorrechten van het Ancien Régime teniet gedaan, om een burgerlijke samenleving aan te kondigen waarin allen - ongeacht hun maatschappelijke positie, macht en rijkdom - een intrinsieke waardigheid bezitten. Een natuurrechterlijke gelijkheidsverklaring enerzijds en de vorming van een ongelijkheid naar klasse anderzijds: aan deze tegenstrijdige omwentelingen heeft de moderniteit dus het hoofd geboden, vandaar haar januskop. Hiermee geeft deze dubbele geschiedenis de klassensamenleving een dubbelzinnig karakter mee, een ambivalentie die we in dit artikel tot voorwerp van verdere beschouwing willen maken.

Al staan gelijkheid en ongelijkheid op anti-thetische voet, ze moeten in deze spanning wel tezamen gedacht worden. De liberale ideologie pretendeert immers de tegenspraak op te heffen door sociale ongelijkheid te zien als de uitkomst van gelijke kansen die iedereen in dezelfde mate te beurt vallen. De markteconomie mag dan ongelijkheid genereren, zij ontwikkelt zich - en hier ligt het cruciale verschil - binnen een open samenleving waarbij de posities toegankelijk zijn geworden voor éénieder die daartoe de benodigde wil en capaciteiten heeft. De ongelijke posities worden niet meer - zoals bij de standensamenleving - toebedeeld op basis van gegeven en vastliggende kenmerken als geboorte (en bij latere uitbreiding huidskleur, herkomst of sexe) maar komen open te staan voor iedereen die daartoe de bekwaamheden en ambities heeft. Om het met sociologen-termen te stellen: niet meer 'ascription' maar 'achievement' vormt het criterium, het zijn de prestaties die men neerzet die iemands plaats bepalen binnen de klassensamenleving (Linton, 1936: 115-131; Parsons, 1951: 64). Aldus wordt de sociale status een maakbaar iets. Wat men wil, kan men worden of zoals A. Carnegie oerde: "*Wees koning in je dromen. Prevel jezelf: 'mijn plek is daar helemaal boven.'*" (geciteerd in Merton, 1968: 192) (1). Hiermee komen alle maatschappelijke posities open te staan voor een competitie waaraan iedereen kan deelnemen en waarbij éénieder middels hard werken zijn capaciteiten zal dienen in te zetten. Het uiteindelijke resultaat van deze concurrentieslag laat zich zien in de klassenstructuur: een ongelijkheid nl. die niet meer zou teruggaan op een machtsmonopolie maar wel de weerspiegeling vormt van de ongelijke mate waarmee de natuur mensen van talenten heeft voorzien. Om de klassenongelijkheid te doen rijmen met de gelijkheidsverklaring van de moderniteit, blijkt de gelijkheid van kansen dus kapitaal (Davis, Moore, 1945: 242-249; Feinberg, 1975: 102 + 268; Johnston, 1991; Rae e.a., 1981: 64-76; Warnock, 1977: 26-29 + 34-36). De huidige klassensamenleving wordt inderdaad gekenmerkt door ongelijkheid maar haar toekomst sluit geen grotere gelijkheid uit, ze lonkt als een belofte voor hen die de kans grijpen. Aldus slaagt het liberalisme in de logische contradictie op te heffen door de premisses chronologisch te verdelen over heden en toekomst. Met deze temporalisering wordt er een denken en doen gegenereerd dat zich richt op een perspectief dat voor elkeen open ligt, een imaginaire orde zeg maar of een rijk van opportuniteiten waarin de verwachtingen maatschappelijk te stijgen hun houvast vinden. De realiteit van deze imaginaire orde laat zich als potentialis begrijpen, als een 'mogelijkerwijs' dat kan verwerkelijkt worden als men er tenminste in gelooft en naar zal handelen. Aldus bekomen we het dubbele beeld waarop we juist scherp willen stellen: de mogelijkheid nl. te dromen van een andere, meer gelijke werkelijkheid dan deze waarin men leeft binnen de ongelijke klassensamenleving.

Nuchterheid kan de neiging hebben deze dromen als zinsbegoochelingen af te doen, te naïef en te particulier om betekenisvol te wezen voor sociale structuren. Desalniettemin is het ontstaan en voortbestaan van structuren al meermaals afhankelijk gebleken van dergelijke credo's. In 'Die Protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus' laat Weber zien dat het kapitalisme zich maar heeft kunnen ontwikkelen vanuit een gedachte die verder gaat dan het hier en nu. Het kapitalistische winstbejag is nl. pas tot een roeping uitgegroeid waartoe het individu zich moreel verplicht voelde, wanneer de gelovige de overtuiging toegedaan was dat de vruchten van zijn ascetische arbeid enige aanwijzing gaven omtrent de plaats die God voor hem voorbestemd had in het hiernamaals. Daarmee plaatsten de protestantse puriteinen hun arbeid en spaarzin in het teken van wat nog komen moest, in een leven na de dood waar Gods rijk als imaginaire ruimte fungeerde. "...*(H)et protestantse ascetisme maakte de idee (nl. dat loyale arbeid, ook tegen een laag loon, van degenen die geen andere kansen krijgen in het leven, God welgevallig is) efficiënt door er de gedachte aan te verbinden dat de arbeid opgevat als beroep een prohaat, zoniet het enige middel is, om zich van zijn staat van genade te vergewissen.*" (Weber, 1947: 200). Nu deze religieuze overtuigingen vervlogen zijn, dient evenwel de vraag gesteld of het aanhoudende arbeidsethos niet afhankelijk is gebleven van een geloof in iets waar het leven beter zal zijn, een soort van ondermaans hiernamaals als het ware. Schumpeter (1963: 62-63) meent alvast dat het kapitalisme de motivaties en prestaties van mensen gedurig aanzwengelt door onrealistische verwachtingen te wekken omtrent komend succes. Deze voorspoedige gedachte mag dan een vorm van wensdenken zijn, het gelijke kansenbegrip sluit de realisatie van dergelijke verwachtingen niet uit, integendeel. De gelijkheid van perspectief die zij in het verschieft stelt, laat mensen nl. toe te dromen, ambities te koesteren en toekomstplannen te maken. Zij geeft mensen de hoop meer te worden dan wat ze zijn, en in die droom geloven ze. De historicus J.T. Adams heeft dit geloof 'the American dream' genoemd: "... *de droom van een land waarin het leven beter moet zijn, rijker en voller voor iedereen, met kansen voor elk naar zijn talenten en prestaties.*" (geciteerd in Kroes, 1992: 149-152; Boerner, 1982). Het is dit geloof in een betere toekomst dat de mensen rechthoudt in de klassensamenleving en zonder hun betrachting dit geluk te realiseren zou ook het kapitalisme niet overeind kunnen blijven. Niet voor niets staan "*Leven, Vrijheid en het najagen van Geluk*" ingeschreven in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring (1776).

2. DE WEG NAAR GROTERE GELIJKHEID

Het zou verkeerd zijn deze vooruitgangsmythe voor waar te nemen, maar hier gaat het ons eerder om de mate waarin de ideologie geloofwaardig wordt bevonden door haar subjecten en bij hen navolging genereert, zowel in droom als in daad. Daarom zullen de komende passages aan de hand van survey-bevindingen nagaan in hoeverre deze gedachte aan een imaginaire orde ook werkzaam is onder de Vlaamse bevolking (2). Volgende vragen zetten daarbij de bakens uit: a) overeenkomstig welke criteria meent men betere posities te kunnen verwerven? (cf. §2); b) hoe past deze voorspoedige gedachte binnen een imaginaire orde met welbepaalde structuur? (cf. §3); c) welke motieven liggen aan de grond van deze gedachte aan grotere gelijkheid? (cf. 3.1, 3.2 en §4).

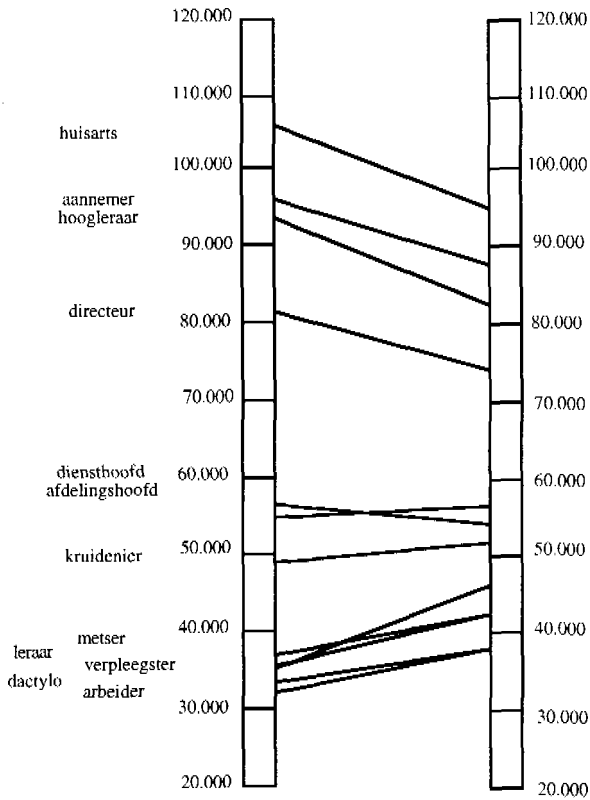
Europa is Amerika niet maar de droomwereld blijkt niet gebonden aan geografische grenzen. Opinieonderzoek van enige tijd terug rapporteert dat een meerderheid van de beroepsactieve Vlamingen de toekomst pessimistisch inschat. Zo zou de inkomensverdeling - en daarmee ook de klassensamenleving - enkel maar ongelijker worden. Opvallend genoeg trekken de respondenten dit pessimisme niet door naar hun individuele toekomst: 63% verwacht nl. 'dat hun besteedbaar inkomen zal toenemen gedurende de eerstkomende tien jaar', 48% voorziet een 'lichte toename' en 15% een 'behoorlijke opslag' (De Witte, 1990: 63). Ondanks de realiteit van de crisisjaren leven mensen blijkbaar meer in de werkelijkheid van hun verwachtingen. Het onderzoek leert trouwens ook iets over de wijze waarop men het billijk acht dergelijk individueel beterschap te bekomen. Gevraagd naar de criteria die inkomensverschillen en bij uitbreiding klassenverschillen rechtvaardigen, worden verantwoordelijkheid aangehaald, bekwaamheid, het nemen van risico's, volledige inzet en het opnemen van leidinggevende functies: m.a.w., allen argumenten die sterk prestatie- of 'achievement'-gericht zijn (Lagrou, 1990: 22-24; Schokkaert, 1990: 89-109). Uit cross-nationale onderzoeken blijkt daarenboven dat de meerderheid ook meent dat de praktijk overeenkomstig functioneert: ambitie, natuurlijke bekwaamheid en hard werken worden belangrijker bevonden om vooruit te raken dan goede afkomst en invloedrijke contacten (Ashford & Timms, 1992: 83 + 104-105; Evans, 1993: 128-129, 177). Teruggaand naar de 'optimistische' toekomstverwachtingen van daareven is de achterliggende gedachte dus: hoe bar ook de tijden, ik kan het beter hebben als ik maar bekwaam ben, me inzet en daarbij geen verantwoordelijkheden schuw. Verdienste loont immers: de Amerikaanse droom blijkt wijdverspreid en is ook in Vlaanderen niet veraf.

Zij die in deze droom geloven, verwachten in gedachten en daden een toekomst die heel anders zal zijn dan hun heden, een toekomst waarin men het beter zal hebben en bv. meer verdienen. Maar de vraag moet wel gesteld wat zo anders zal wezen aan die gedroomde toekomst. Zetten we een sociologische droomduiding in dan blijkt de structuur van de imaginaire orde geen revolutionaire omwentelingen te ondergaan. Als een sociaal tewerkgestelde bv. na jaren stempelen wordt gevraagd wat hij zal doen indien ie de lotto zou winnen, dan antwoordt hij: *"Ik blijf hier nog werken, zou misschien de WAM (de fabriek) afkopen. Dan gingen die (die) op de bureau zitten aan de band en de baan op. Dan zouden ze ook weten wat werken is."* (Bracke, Van Haegendoren, 1996: 72). De tewerkgestelde werkloze zou directeur worden en de directeur zou aan de band moeten, maar de fabriek zou blijven bestaan. Vermits de dromen wortel schieten in de reële orde verwisselen zij enkel personen van positie en laten zij de bestaande klassenstructuur onaangeroerd. Het al aangehaalde opinieonderzoek stelt ons in staat deze aanwijzing verder uit te werken.

3. HET DUBBELZINNIGE SAMENLEVEN:

Het survey naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen presenteert fascinerende bevindingen, temeer daar zij het mogelijk maken de reële ongelijkheid en de verhoopte gelijkheid op representatieve wijze in beeld te brengen. Het onderzoek vroeg de respondenten nl. enerzijds het feitelijke inkomen in te schatten van verscheidene beroepsgroepen en anderzijds of zij het billijk geachte inkomen van deze beroepen hoger dan wel lager instelden. Wanneer men aldus het gemiddelde berekent van de individuele antwoorden komt men tot volgende vergelijking.

Figuur 1: Gemiddelde geschatte en billijk geachte inkomens voor de 12 beroepen. (Overlaet, 1990: 31).

Langs beide zijden wordt de inkomensverdeling voorgesteld als een ladder: links de gepercipieerde en rechts de billijk geachte distributie. Deze laatste verandert inderdaad heel wat: het honorarium van de huisarts duikt naar beneden en het loon van de arbeider komt in de lift te zitten. Maar de billijkheid laat de relatieve verschillen tussen de beroepen wel voortbestaan, er is een hoge correlatie van .996 tussen de gemiddelden van de geschatte en rechtvaardig geachte inkomens. Ook in buitenlands onderzoek blijken perceptie en moraal gelijke tred te houden (Taylor-Gooby, 1993: 92-97). De weerhouden ladders betreffen natuurlijk geaggregeerde gegevens maar desalniettemin geven zij een goed beeld van de individuele herverdelingen: bij twee derde van de respondenten bestaat er een correlatie tussen geschat en billijk geacht inkomen van minstens .94 (Overlaet, 1991: 29-34). De overgrote meerderheid - 89 % nl. - van de Vlaamse beroepsbevolking wenst immers een afname van de inkomensongelijkheid (De Witte, 1991: 59) en ook elders in de Westerse wereld laat zich zulk een egalitairisme vaststellen (o.a. Szirmai, 1986: 96-99; Taylor-Gooby, 1993: 93). Terug naar het Vlaamse survey: uit het verschil van het geschat en billijk geacht inkomen leiden de vorsers de impliciete wens af tot inkomensherverdeling, wat een politiek-ethische kwestie betreft die vooral de meerverdieners raakt. Kijkt men evenwel naar de

lagere inkomens dan wordt er ook een andere lezing mogelijk. Zoals zich één van de co-auteurs laat ontvallen: "*Wanneer we de verschillende gevallen te zamen beschouwen dringt de conclusie zich op dat een 'zuiver ethische' interpretatie van de antwoordpatronen ontoereikend is. (...) Het lijkt dan ook noodzakelijk meer expliciet de kijker te richten op de relatie tussen sociale stratificatie, macht en inkomensverdeling. Sociologische karakteristieken van de respondenten beïnvloeden hun visie op sociale stratificatie en hun oordelen over de inkomensverdeling zijn daarvan afgeleid.*" (Schokkaert, 1990: 106). Om deze sociologische kijker is het in onze visie te doen, en daarbij zullen we teruggaan op de bevindingen van het onderzoek om er evenwel een duiding aan te geven die niet direct terug te vinden is bij de genoemde auteurs. Dat we daarvoor zo onze redenen hebben, moge blijken in de loop van het betoog.

Als men de lagere inkomenscategoricën vraagt naar de billijk geachte inkomens krijgt men uiteindelijk de imaginaire orde onder ogen, de virtuele ruimte nl. waarbinnen zij zich vanuit hun ondergeschikte posities een betere toekomst dromen waarin grotere gelijkheid zal bestaan. Markant evenwel is dat dergelijke ingrijpende herverdeling de relatieve rangorde der inkomens vrijwaart. De imaginaire orde voert bijgevolg geen herstructurering door maar nivelleert enkel maar door de hoge inkomens af te toppen en de laagste op te trekken. Ze mag dan enerzijds gekenmerkt worden door een grotere gelijkheid tussen boven- en ondergeschikte posities, hun onderlinge verhouding vertoont anderzijds een hiërarchie die identiek is en blijft aan de klassenstructuur. Haar ongelijkheid wordt zelfs rechtvaardig bevonden. De ondergeschikte erkent dus de superioriteit van de bovengeschiedte posities, maar bij deze schikking in de onderschikking mag men niet dadelijk en zondermeer denken aan fatalisme of lotsschikking. Dadelijk zal blijken dat zij ook de hoop verbergt vooruit te komen. De ondergeschikte aanvaardt nl. de hiërarchie van de klassensamenleving vanuit de mogelijkheid daarin op te klimmen, en is het niet hem-/haarzelf in eigen persoon dan geldt de aspiratie voor de kinderen die vaak fungeren als een soort van plaatsvervangend alter ego (Grubb, Lazarson, 1982: 67; Verhoeven, Kochuyt, 1995: 19-22 + 93-97). In deze mogelijkheid ligt hem het kleine maar cruciale verschil: de imaginaire orde kent dezelfde rangorde naar klasse omdat zij een andere rolbezetting enscencert waarin 'de laatsten de eersten zullen worden'. En inderdaad, deze aspiratie laat zich zien wanneer achter de billijkheidsoordelen eigenbelang en onvrede met de eigen positie blijken schuil te gaan. Hoe onwerkelijk ook de gedachte aan de imaginaire orde mag overkomen, zij wordt wel ingegeven door behoorlijk wereldse motieven.

3.1 *Uit eigenbelang*

Aan de hand van de individuele schattingen en herverdelingen der inkomens, is er een typologie van hervormers opgesteld die uitkomt op een viertal varianten (Overlaet, 1991: 34-36 + 40-42). Merkwaardig is evenwel dat elk voorstel tot redistributie - ongeacht de verschillen - telkens begrepen kan worden vanuit het eigenbelang van de betrokkenen. Neem bv. 'de Robin Hoods' (40,1% van de steekproef), zij stellen voor te nemen van de rijken om te geven aan de armen. Deze drastische herverdeling wordt echter verdedigd door hen die tussen de 40.000 en 55.000 Bfr verdienen en daarmee buiten schot blijven wanneer dergelijke herverdeling zou doorgevoerd worden. Hun eigenbelang blijft aldus gevrijwaard en in die zin verschillen zij niet zoveel van de

goed verdienende zelfstandigen en vrije beroepen die een 'status quo' voorstaan (7,2%); ook zij willen hun inkomen ongemoeid zien. Als derde type onderkent men 'de optimisten' (42,2%) die zo genereus zijn de totale loonmassa te laten toenemen ten voordele van de lagere inkomens. Onder hen vindt men inderdaad vrouwen en laaggeschoolden die meer geld in het laatje willen, in de erkenning evenwel dat de hogere beroepsgroepen nog altijd het meest verdienen. Als zodanig hoeft het dan ook niet te verwonderen dat er tevens zelfstandigen en vrije beroepen te vinden zijn bij dit soort van voorstel: hun betere inkomenspositie blijft immers behouden. Op dezelfde indirecte wijze kan men de laatste herverdeling begrijpen: bij 'de aftoppers' (8,6%) mochten de meerverdieners het ontgelden zonder dat de mindere inkomens hieruit direct voordeel halen. De middellage inkomens en geschoolde arbeiders die dergelijk scenario voorstaan, zullen hieruit evenwel indirect voordeel halen want de voorgestane herverdeling gaat ten nadele van anderen. Bij het schudden van de kaarten tracht men dus het eigenbelang te waarborgen of te verbeteren, is het niet direct dan wel indirect middels inlevering van de hogere beroepsgroepen. Wat men zelf al te weinig heeft, zal men anderen ook niet gunnen. Er laat zich m.a.w. enige afgunst vermoeden.

3.2 ... en uit onvrede

De weergegeven typologie krijgt het sociale profiel der respondenten nochtans niet scherp omlijnd. Daarom heeft het onderzoek de globale herverdelingsgezindheid in rechtstreeks verband gebracht met het inkomen, wat een matig verband oplevert van .132. Het zijn nl. eerder de lagere inkomens die gewonnen blijken voor herverdeling. De correlatie met beroep is sterker: hoe hoger nl. de beroepscategorie, hoe lager de herverdelingsgezindheid. De gemiddelde gamma bedraagt bij een ongeschoold arbeider .288, bij een zelfstandige of vrij beroep .177. Binnen- en buitenlands onderzoek komt tot analoge bevindingen (Ashford & Timms, 1992: 105-106; Evans, 1993: 134; Middendorp, 1979: 139-140; Van Praag, 1971: 364). Wat echter doorslaggevend blijkt, is de subjectieve beleving van het eigen inkomen: het verschil nl. tussen zijn verdiende en zijn billijk geachte inkomen. Deze discrepantie tussen werkelijkheid en wens doet een onvrede ontstaan die evenwel verder kijkt dan het eigen deficit. Men maakt immers ook de vergelijking met het meerverdienen van de hogere inkomens en zoiets leidt tot een relatieve deprivatie waarbij men niet enkel centen tekort komt maar zich vooral tekort gedaan voelt t.a.v. hogere beroepscategorieën. Zo klagen arbeiders niet zozeer over hun koopkracht omdat die lager ligt dan verhoopt, maar des te meer omdat hierdoor een achterstelling ontstaat tegenover anderen. Dat zij meer willen verdienen mag daarom niet louter in financiële termen begrepen worden, het gaat hem ook om een gebrek aan maatschappelijke erkenning en sociale status binnen de klassenhiërarchie. Aldus heeft de relatieve deprivatie het over de prestigepositie die men inneemt binnen de klassenverhoudingen en de mate van boven- en onderschikking die ze onvermijdelijk inhoudt. Wanneer deze relatieve deprivatie (3) gecorreleerd wordt met de globale herverdelingsgezindheid komen we uit op een behoorlijk hoog significant verband van .46. Hoe groter dus de subjectieve onvrede met de relatieve inkomenspositie, des te meer zal men een herverdeling voorstaan (Overlaet, 1991: 43-47). Met deze vaststelling staan de Vlaamse onderzoekers trouwens niet alleen, zij bevestigen wat reeds elders bleek (Runciman, 1967: 55-94; Szirmai, 1986: 185-201). De mate waarin de respondenten een inkomensverdeling voorstaan, wordt dus minder bepaald door objectieve factoren als inkomen en beroep als wel door de subjectieve

deprivatie die men ervaart m.b.t. zijn/haar relatieve positie binnen de inkomensverdeling. Het gevoel tekort te zijn gedaan binnen de klassensamenleving zal resulteren in een grotere globale herverdelingsgezindheid maar - teruggaand op wat we eerder benadrukten - deze herverdeling in zijn direct of indirect voordeel keert de rangorde naar klasse niet om maar behoudt haar in de hoop zelf te kunnen klimmen op de maatschappelijke ladder.

Onvrede, eigen voordeel en andermans nadeel: de 'rechtvaardigheidsoordelen' over de inkomensverdeling blijken lang niet zo ethisch als ze zich aandienen. De inkomens die het billijk achten een trapje lager te gaan (slechts 2%: Overlaet, 1990: 45) mogen dan misschien oordelen vanuit een moreel bewustzijn, de herverdelingen die de anderen voorstaan, dienen vooral begrepen te worden als aanspraken op beterschap. Niet zozeer de rechtvaardigheid dan wel de vermeende rechtmatigheid van het verlangen naar een hogere positie kleurt de bevindingen, de respondenten claimen als het ware de imaginaire orde. Bij samenvoeging ogen deze aanspraken als een grote egalitaristische gezindheid maar uiteindelijk gaat deze terug op het individuele streven naar meer gelijkheid, een betrachting die gedreven wordt door onvrede en handelt vanuit eigenbelang. Achter de algemene acceptatie van de klassenstructuur gaan er dus tal van individuele gelijkheidsbetrachtingen schuil en het samenspel van al dat particuliere streven zal bijgevolg geen 'fraternité' of verbroedering brengen maar intendeel een confrontatie met de anderen. Aldus ontspint er zich een 'double-bind' waardoor mensen onderling verdeeld raken over dat wat elk van hen bindt. Vanuit eigenbelang en relatieve deprivatie wil elk het beter hebben en dit individuele streven dat iedereen kent, doet onderlinge competitie en wederzijdse concurrentie ontstaan waarbij elk voor zich en allen tegen allen komen te staan. Het spreekt voor zich dat dergelijk antagonisme de ontwikkeling van solidaire verbanden bemoeilijkt.

3.3 *Klasse en bewustzijn*

De genoemde belangen en gevoelens van deprivatie zijn inderdaad conflictuele materies. Zij kunnen leiden tot sociale onrust, iets waarin de marxistische gedachte een klassenstrijd zou herkennen. Zulk een confrontatie veronderstelt evenwel dat de ondergeschikte posities zich bewust zijn van de klassentegenstellingen waarvan ze het collectieve slachtoffer wezen, en dat klassenbewustzijn is er niet zomaar. De kapitalistische productieverhoudingen mogen dan een ongelijkheid installeren waardoor de arbeiders gelijkaardige posities bekleden, vergelijkbare levensomstandigheden kennen en analoge belangen hebben: daarmee is er enkel maar een klasse 'an sich', een verzameling nl. van gelijkaardige maar geïsoleerde individuen. De formele klassenvorming garandeert dus geen genese van een klassenbewustzijn, noch van een solidaire klasse 'für sich' die in de gemeenschap van belangen de basis vindt van politieke actie tegen de belangen van de kapitaalhouders. Zolang de ondergeschikte posities de belangen in spel begrijpen als eigenbelang zal onderlinge rivaliteit en concurrentie met de meest nabije posities de klassenstrijd uitstellen. Er dient dus een analytisch onderscheid gemaakt tussen de objectieve kant van de zaak - een structuur nl. van klassenposities - en de subjectieve zijde die zich rekenschap probeert te geven van het bewustzijn en het handelen der actoren. Dit onderscheid vindt men niet enkel bij Marx (1963a: 172-173; 1963b: 124-125) maar komt ook meermaals naar boven in de naoorlogse klassenliteratuur, zij het dat vooral de objectieve kant aandacht krijgt en de

subjectieve zijde deze moet ontberen. Men stelt zich dus eerder de vraag wat voor klassensamenleving er in feite bestaat en in mindere mate op welke wijze de betrokken subjecten deze samenleving ervaren (Crompton, 1993: 32-47). Op het gevaar af eenzijdig te worden, want zoals Bourdieu betoogt: *"Ook de meest radicaal-objectivistische theorie moet de voorstellingen verwerken die de actoren van de sociale wereld hebben."* (1991: 148). En wat de individuele betrokkenen zien is misschien niet zozeer de klassenongelijkheid die sociologen onderkennen, als wel de eventuele mogelijkheid van grotere gelijkheid die de imaginaire orde hen voorstelt. Via het gelijke kansenbegrip heeft men immers ook uitzicht op een open perspectief en kan de onvrede gaan fungeren als aanzet en de behartiging van het eigenbelang als stimulans tot betere prestaties. Dit alles om het eigen lot te verbeteren en de dromen die men in het hoofd heeft alsnog te verwerkelijken. Zo worden de belangen die conflictstof zouden kunnen wezen, de brandstof die de boel draaiende houdt. Daarmee is nochtans niet gezegd dat er geen spanningen ontstaan. De aspiratie naar individueel beterschap leidt immers tot gevoeligheden die de relaties tussen verschillende klassenposities in vergaande mate bepalen.

4. DE GEVOELIGHEDEN VAN DE DOUBLE-BIND: JALOEZIE EN AFGUNST

De imaginaire orde zet mensen in beweging, bepaalt mede hun denken en hun doen, zij structureert de zelfconceptie en de wijze waarop men zich vandaaruit sociaal zal verhouden tot de andere groepen binnen de klassensamenleving. Zo kennen de aspiraties van de imaginaire orde gemengde gevoelens t.a.v. de hogergeplaatste posities. Zij leveren immers niet enkel de droombeelden van wat men bereiken wil, als toonbeelden van superioriteit wekken de bovengeschiedte posities ook afgunst op - zoëven is het nog gebleken. Zij bezitten immers dat wat de anderen moeten ontberen en ze doen er daarenboven veel voor om dit zo te houden, want al gauw voelen de hogeren zich bedreigd in hun eigenbelang en relatieve rijkdom. Zij gunnen het anderen alvast niet daarin te delen. Hoe deze attitudes de klassenverhoudingen karakteriseren, laat de Swaan (1988: 39-49; 1989: 173-183) op een heel mooie wijze blijken in zijn analyse van de opkomende welvaartsstaat. Het was nl. jaloezie die de houding van de kleinburgerij kenmerkte t.a.v. de arbeidersklasse wanneer deze eind 19° eeuw de verplichtstelling van sociale verzekeringen revendiceerde. De kleine ondernemers hadden met moeizaam sparen een klein particulier bedrijfskapitaal bijéengegaard dat hen economische zelfstandigheid en dus ook bestaanszekerheid verleende. Door de opgang van het grootkapitaal liepen de zaken echter minder en de krap bij kas zittende kleine zelfstandigen dreigden hun statusvoordeel te verliezen aan de loonarbeiders die het almaar beter verging. Op vrijwillige basis bestonden er immers al een aantal verzekeringen en dit bracht occasioneel soelaas, maar bestendigde anderzijds het lage loonniveau der arbeiders, dat te bescheiden bleef om te kunnen sparen. Bestaanszekerheid moest dus anderzins verworven worden en dat zij daarbij het verplicht stellen van sociale verzekeringen tot hun eis maakten was logisch vanuit hun positie, maar oogstte grootse verontwaardiging bij de behoudsgezinde kleinburgers. De arbeiders hadden maar te sparen zoals zijzelf wanneer zij zich wilden indekken tegen de risico's van het bestaan. Naarmate de maatschappelijke afstand afnam, raakten arbeiders en kleine middenstand dus steeds meer betrokken in een statusrivaliteit waarbij de verplichte sociale verzekeringen als inzet dienden. De arbeiders maakten hun hoop op

beterschap tot een te bedingen recht, terwijl de kleinburgers deze aanspraak juist wilden afhouden omdat anders hun prestigepositie te grabbel zou gegoooid worden: en zo is er een strijd geleverd waarin de afgunst van de arbeiders en de jaloezie van de middenstand de drijvende krachten waren. Daarbij gaat het niet enkel om individueel gevoelens, zij begeleiden en intensifiëren immers de groepsfiguraties op een zodanige wijze dat er klassen door gevormd en gefragmenteerd raken. Zij maken nl. dat men zich distancieert van minderen, groep vormt met gelijken en zich oriënteert naar bovengeschikten. Door deze gedurige positionering t.a.v. anderen worden de prestigeverhoudingen van de klassensamenleving competitief en conflictueel van aard en krijgen zij een onvermijdelijk jaloers karakter. Deze rivaliteit verhult evenwel de gemeenschappelijke basis waarop de tegenstrijdigheid teruggaat. Zoals Simmel stelt *"is de jaloezie misschien wel het sociologische verschijnsel waarin het op eenheid gebaseerde antagonisme zijn subjectief meest radicale vorm aanneemt (...) omdat datgene wat hen scheidt hier precies de hand heeft gelegd op het element dat hen verbindt"* (Simmel, 1990: 45). En wat hen in eenheid bindt is nl. de aspiratie het goede leven te verwerven, een betere positie te bekomen en grotere voorspoed te kennen: het heil m.a.w. dat geprojecteerd wordt in de imaginaire ruimte die het gelijkheidsideaal en het gelijke kansenbegrip hebben ontsloten. Zoals hierboven al mocht blijken, is het evenwel diezelfde eenheid die hen onderling verdeelt.

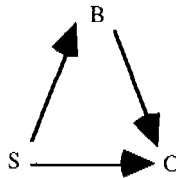
Waar Simmel deze 'double-bind' terloops ter sprake brengt, daar heeft René Girard het in uitdrukkelijke termen over deze dubbelzinnige relatie. Hiermee brengen we een nieuwlichter binnen die alsnog weinig of geen vertrouwen geniet onder sociologen. Deze onbekendheid laat zich op het eerste zicht makkelijk begrijpen: Girard dient zich immers aan als een literatuurtheoreticus annex filosoof die het heeft over Cervantes, Shakespeare en Proust, niet over de stratificatie van de klassensamenleving als zodanig. Een nadere beschouwing van zijn werk ontwaart niettemin de uitbouw van een antropologie waarin de psycho-dynamica der sociale verhoudingen centraal staat. Girard behandelt de auteurs dus niet als wereldvreemde literatoren maar veeleer als bevoorrechte getuigen die even goed - en misschien zelfs beter - de tekenen van hun tijd onderkennen als de door hem vaak aangehaalde de Tocqueville, Scheler of Veblen. Niet dadelijk een onbetwistbare benadering maar het zou verkeerd zijn Girards werk daarom te diskwalificeren als een curiosum, het bezit ons inziens wel degelijk sociologische pertinentie (4). Om deze relevantie te demonstreren, zullen volgende paragrafen vertrekken vanuit de basisintuïtie die ook Girard tot opstap dient (5), om dan gaandeweg het gedachtegoed onder sociologische noemers te brengen. Zij zullen het mogelijk maken terug te koppelen naar wat reeds eerder empirisch betoogd werd zodat dit artikel de vorm krijgt van het aangekondigde tweeluik.

5. DE ROMANESKE WAARHEID VAN HET MIMETISCH VERLANGEN

De mens is een wezen gedreven door verlangen. Deze basale waarheid is bijna banaal zolang men dit verlangen opvat als een authentieke begeerte die voor en uit zichzelf bestaat. Dan begeert het subject iets omdat zijn individuele preferenties er zondermeer naar uitgaan of omdat dat object een danig intrinsieke waarde heeft (6). Aldus zou er slechts een spontane begeerte zijn die een directe, onbemiddelde relatie legt tussen subject en object, ver van alle andere individuen. Vraag is echter of het menselijke verlangen wel dergelijke autonomie kent? Girard antwoordt zondermeer nee.

5.1 *Verlangen naar ...*

Voor het verlangend subject wint een object maar aan waarde en wordt het pas nastrevenswaardig wanneer het al door een ander - die enig aanzien geniet - begeerd of bezeten wordt. Meer dan vaak raakt het verlangen hierdoor mimetisch besmet en dan is de individuele begeerte van het subject een nabootsend verlangen dat niet zijn eigen voorkeur volgt maar wel de begeerte van de prestigieuze ander. Deze mimesis maakt de ander en al wat ie onderneemt tot een na te volgen model of voorbeeld dat het verlangen zal bemiddelen. Er bestaat dus niet langer een directe subject-object relatie maar we belanden in een driehoeksverhouding waarin het subjectieve verlangen (S) naar een zeker object (O) maar begrepen kan worden als afspiegeling van het verlangen van de bemiddelende ander (B) naar datzelfde object.

Het mimetisch verlangen ontwikkelt zich dus binnen een triade, waarin de ander als model fungeert of als vertegenwoordiger van de referentiegroep, zoals Hyman en Merton het zouden noemen. Aan hem/haar gaat het subject zijn verlangen ontleen met als - bewust of onbewust - argument dat het begeerde object waardevol is omdat het al in het bezit is van het bemiddelend model of alvast door hem begeerd wordt. Of dit nu werkelijk zo is doet er weinig toe, dat het aldus gepercipieerd wordt volstaat. Aldus ontwikkelt het subject zich tot dubbelganger in de voetsporen van het navolgenswaardige model.

Zolang de afstand tussen subject en bemiddelaar groot is, gaat het om een externe bemiddeling die weinig of geen conflicten met zich meebrengt. Het prestige van de bemiddelaar blijft immers ongenaakbaar buiten bereik van het mimetische verlangen. Neemt echter deze ruimtelijke, sociale of geestelijke afstand af, dan ontwikkelt er zich een interne bemiddeling waarbij de invloedssferen van subject en model elkaar overlappen. Hoe kleiner deze afstand, hoe heviger het mimetische verlangen zal toeslaan. Conflicten zijn dan niet langer uit te sluiten want de bemiddelaar loopt de

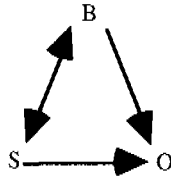
dubbelganger voor de voeten, hij is een obstakel geworden dat de weg moet ruimen. Aldus wordt het model tevens de rivaal met wie er een prestigestrijd zal uitgevochten worden. In deze wissel van voorbeeld tot vijand gaan er zich binnen het subjectieve gemoed van de navolger dan ook twee tegenstrijdige toestanden verbinden: onderdanige achting voor het model enerzijds en wrokkige afgunst voor de rivaal anderzijds (7). Aldus ontstaat er een dubbelzinnig samenleven dat we ook terugvonden bij het eerdere opinieonderzoek naar de voorstellen tot inkomenshervreiding. De ambivalenties die daar bleken, kunnen inderdaad uitgeklaard raken als we ze tegen het licht houden van Girards inzichten. De billijke inkomensverdelingen behouden immers de klassenstructuur, wat van een onderdanige achting getuigt voor de bovengeschiedte posities. Hiermee erkent het navolgende subject de superioriteit van het model evenals de 'achievement'-criteria die zijn prestigieuze bovenschikking schragen. Doch de aanvaarding van deze rangorde verbergt ook een antagonisme omdat men net als de meerverdieners meer verdienen wil: alle voorstellen tot inkomenshervreiding zijn immers ingegeven door eigenbelang en subjectieve onvrede. Hierdoor wordt de navolging van de rijken ook een afgunstige aspiratie en raakt de hoop op individuele beterschap vermengd met naijver en ressentiment t.a.v. anderen die het beter vergaat. Laten we dit dubbelzinnige verband nader ontleden.

In de double-bind van achting en afgunst ziet het verlangend subject zich in een positie die ondergeschikt is aan het prestige van het model en deze onderschikking confronteert hem met een tekort. Hoe absoluut zich dit ook mag laten voelen, dit subjectieve tekort kan maar volledig begrepen worden in het teken van het model als referentiepersoon. Het is immers een onvrede die zich vergelijkt met hen die het beter hebben en daardoor krijgt het een afgunstig karakter (Girard, 1961: o.a. 103 + 253). Hiermee stoten we op de relatieve deprivatie - een begrip binnengebracht door Stouffer en verder ontwikkeld door Merton & Rossi - waarover al sprake was bij het opinieonderzoek. In eerste instantie bleek de herverdelingsgezindheid daar ingegeven door het deprivatiegevoel dat men overhoudt aan zijn/haar positie binnen de inkomensverdeling. Dus niet het lage inkomen als zodanig geeft de doorslag maar wel het inkomen in vergelijking met prestigieuze meerverdieners, en juist het feit dat de respondenten deze vergelijking maken wijst erop dat zij in de ban zijn van de mimetische begeerte. Schaarste en overvloed kunnen bijgevolg niet langer begrepen worden als objectieve categorieën. De vergelijking met de ander en de betrachting deze te overtreffen, maken de schaarste waaronder men lijdt en de overvloed die men benijdt tot betrekkelijke begrippen, tot een minder en een meer die gedurig naar elkaar verwijzen. De schaarste van de goederen waarover de neo-klassieke economie het heeft komt dus niet voort uit een natuurlijk tekort, zij ontstaat maar wanneer die goederen de inzet vormen van concurrerende begeerten. Schaarste en relatieve deprivatie zijn daarom de overmijdelijke producten van elke markteconomie, hoe welvarend zij ook mag wezen (Achterhuis, 1988a&b; Xenos, 1989).

5.2 *Jaloers op ...*

Laten we terug komen tot de mimetische driehoek. Zoals gesteld komt de achting van het subject tot afgunstige navolging van het model en in deze mimesis verwordt het model tot rivaal. Deze wending van interne naar externe bemiddeling zal het model niet onberoerd laten. De navolging bedreigt immers wat hij bezit en nastreeft, en dat

volstaat om hem te besmetten met mimetisch verlangen: al gauw gaan jaloeerse reacties het model overmeesteren. Prestige moet immers verdedigd worden en de aanklampende dubbelgangers afgehouden. Om zijn positie te behouden en diens bovenschikking te affirmeren, gaat het model een statusstrijd aanbinden met het imiterende subject.

De rivaliteit wordt dus wederkerig en in deze strijd wint het object van het gedeelde verlangen op een oneigenlijke wijze aan betekenis, het verliest immers zijn 'objectieve' gebruikswaarde en gaat fungeren als een teken van onderscheid. Het wordt een distinctieve 'betekenaar' die de relatieve boven- en onderschikking duidelijk maakt tussen het model en zijn subject. Dat deze lading het object begerenswaardiger maakt, wist Veblen al wanneer hij het had over opzichtige consumptie en ook Bourdieu komt in de buurt wanneer hij betoogt dat de klassenverhoudingen bepaald worden door distinctie (1979). Hetzelfde thema kent bij Girard evenwel een enigszins andere uitwerking. In de statusstrijd wisselen de rollen immers: B wordt S en S wordt B, op contraire wijze wordt het subject bemiddelend model en verwordt het model tot imitator. Inleidingen tot Girard hanteren vaak het voorbeeld van met blokken spelende kinderen. Ook al zijn er voldoende blokken voor kind S en kind B, S zal al gauw dat ene blokje willen waar B mee bezig is. Het verlangt dus dat wat de ander verlangt, en hoe meer S pooft dat ene blokje in te pikken des te minder zal B geneigd zijn het in te leveren. Nu ook S het hebben wil is het niet langer zomaar een blokje, het is een begeerd kleinood geworden dat zeker niet in andermans handen mag belanden. B's halsstarigheid kopieert m.a.w. het gemimeerde verlangen van S: en zo worden B en S elkaars spiegelbeelden die aan het vechten gaan omdat ze hetzelfde willen. Dit mechanisme ziet men op een geritualiseerde wijze eveneens aan het werk bij sportwedstrijden: het volstaat dat de ene ploeg wil winnen om de andere ploeg er toe te brengen deze zege af te houden en voor zichzelf binnen te halen, kost wat kost. Zo ontstaat er competitie ook al is de begeerde beker van blik. In de betrachtting de distinctie te verdedigen tegen navolging wordt de bemiddeling dus wederkerig en gaat men uiteindelijk de kopie van zijn begeerte kopiëren om fatalerwijs de schaduw te worden van zijn eigen dubbelganger. Voorgaande voorbeelden mogen dan wel verhelderend zijn, ze komen al te anecdotisch over om er veel geloof aan te hechten en dat zou een verkeerde gevolgtrekking zijn want de wederkerige bemiddeling speelt wel degelijk. Zo is het binnen de bedrijfseconomie gemengd dat concurrentie resulteert in een agglomeratietendens: in de poging nl. een maximaal aantal klanten in te pikken van de concurrent zullen bedrijven de producten van hun rivaal kopiëren waardoor die van wederomstoot genoot zal zijn de kopie van zijn concurrent te kopiëren wil ie tenminste zijn marktaandeel niet verliezen. Ofwel zal hij de prijs verlagen wat dan weer een voorbeeld schept dat gevolgd zal worden door de ander en tot een prijzenslag leiden (De Bondt, 1993: 397-403). Tot wat deze minimumdifferentie of agglomeratietendens leidt laat zich zien in onze verkoopcentra: in elkaars nabijheid gaan

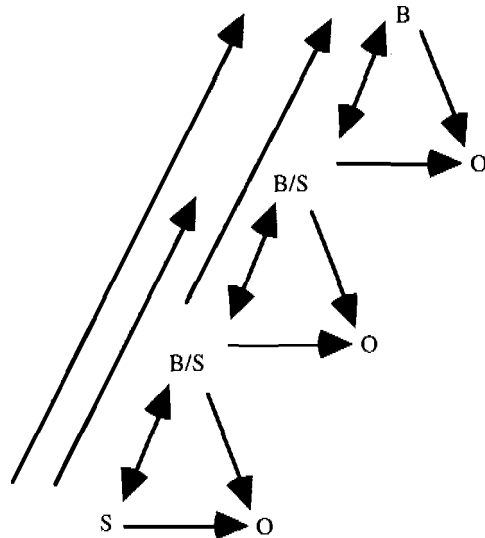
gelijkaardige winkels raam na raam analoge producten etaleren aan haast identieke prijzen. Dit terwijl modebewuste en dus mimerende kooplustigen voorbij struinen en zich goederen aanschaffen in de betrachtting zich toch maar te onderscheiden van de andere navolgers. Wat geldt voor de productie gaat dus ook op bij de consumptie van goederen en het concurrentieel mechanisme dat daarbij speelt overstijgt mettertijd elke grens. In de 70-er jaren deed men nog schamper over wat het Verre Oosten wist te produceren; het was immers maar imitatie van minderwaardige kwaliteit. Ondertussen zijn de tijden veranderd, is de economie verder geglobaliseerd en verging ons ook het meesmuilen. Nu heet het dat we lessen moeten trekken uit de oosterse bedrijfscultuur van deze tijgers en draken. Het bemiddelaar dient m.a.w. de betrachttingen van diens pretendent na te volgen waardoor de imitator model wordt en het model imitator.

5.3 ... en de klassensamenleving

De wederkerige bemiddeling waarbij beide antagonisten uit zijn op status en distinctie toont aan dat de afgunst en de naijver van de ondergeschikte en de jaloezie van de bovengeschatte posities, pendanten zijn van één en hetzelfde mechanisme. Dat mimetische verlangen hebben alle mensen gemeen en juist daarom komen ze onderling nimmer over één of zoals Girard zegt: *"Ze zullen het altijd voldoende met elkaar kunnen vinden om het nooit met elkaar te kunnen vinden."* (Girard, 1986: 101). Het is deze wederkerige bemiddeling die hij een double-bind noemt, een band nl. die mensen verbindt in dat wat hen scheidt en dus veroordeelt tot de rivaliteit en concurrentie die de klassensamenleving kenmerken. Deze wederzijdse bemiddeling maakt de ommeslag van een externe naar een interne mediatie (Girard, 1961: 123), een omwenteling die volgens Girard samenvalt met de doorbraak van de moderniteit waarmee we dit artikel openden. Het naar beneden tuimelen van het hemels baldakijn, het afschaffen van het 'droit divin' en de opheffing van de aristocratische privileges: dat alles heeft - zoals secularisatiesociologen ook stellen - de sociale orde haar overkoepelend zingevingssysteem ontnomen (Girard, 1961: 138-150, 160-162, 185; Dobbelaere, 1988: 13-20; Tijmes, 1996: 32-46; van Vucht Thijssen, 1988: 94-97, 103-106). In plaats daarvan installeerde de Franse Revolutie het gelijkheidsideaal waardoor de mensen niet langer normatief geïntegreerd werden binnen een ongelijke orde maar in natuurrechterlijke grond op gelijke voet tegenover elkaar kwamen te staan als individuen: de één tegenover de ander. Maar vermits deze ander door het mimetisch verlangen gekroond wordt tot een na te volgen model en een te bekampen rivaal zal naar Girard deze gelijkheid nooit vrijheid brengen, laat staan broederlijkheid. *"In een wereld van gelijken vallen de zwakken ten prooi aan de metafysische (i.e. mimetische, t.k.) begeerte en je ziet de moderne gevoelens triomferen: de afgunst, de jaloezie en de machteloze haat."* (1986: 61). Bij ontstentenis van een traditionele morele orde die middels 'ascription' het onderscheid vastlegt tussen mensen, raakt éénieder aan iedereen uitgeleverd in een prestatiegerichte wedren welke zal leiden tot een eindeloze machtsstrijd tussen modellen en rivalen. Waar 'achievement' voorheen beperkt bleef tot een statusstrijd binnen de eigen stand, breidt het zich met het gelijkheidsstreven van de moderniteit uit over de gehele samenleving. Hobbes' vrees lijkt bewaarheid te worden. *"Alles wat mij omhoog voert, doet mijn concurrenten naar beneden gaan, en alles wat hen naar boven doet gaan, brengt mij naar beneden. In een maatschappij waarin de plaats die de mensen zullen innemen niet van te voren vastligt en waarin de hiërarchische rangorden verdwenen zijn, is men voortdurend bezig zich een toekomst te*

scheppen (middels de projectie van een imaginaire orde, t.k.), *'zich te doen gelden' tegenover de anderen, 'zich te onderscheiden' van de grote massa, dus carrière te maken'*" (Girard, 1990: 361).

Met de jaren is Girard zich hierover gematigder gaan uitlaten (1978: 309-311 + 311). We leven nog niet in een 'helter-skelter' van dubbels en demonen. Hij herhaalt het regelmatig maar desalniettemin werkt Girard het onvoldoende uit: de nieuwste tijd blijft voor hem in eerste plaats een periode waarin het gelijkheidsideaal een interne bemiddeling realiseert die geen grenzen meer stelt aan de mimetische begeerte (o.a. 1961: 111). Daarmee veronachtzaamt hij helemaal de andere geschiedenis van de nieuwste tijd die sociologen des te beter kennen: de historie nl. die vertelt over de klassensamenleving. De concurrentie die haar kenmerk brengt een hiërarchie voort die de mensen in ongelijke posities drukt en andere levensvoorwaarden oplegt. Zo o.a. door het verschil in koopkracht want als men de middelen niet heeft om zich de begeerde goederen aan te schaffen, zal men zijn mimetisch verlangen willens nillens dienen aan te passen aan de beperkende omstandigheden (Bourdieu, 1979: 433-461; Elster, 1983: 109-140; Tijmes, 1996: 46-47; Van Praag, 1971: 360 + 362). Deze noodgedwongen schikking in de ongelijkheid limiteert dus de bemiddeling. Binnen de klassensamenleving komt zij als interne bemiddeling voornamelijk tot stand tussen de strata die elkaar onmiddellijk raken, tussen de directe boven- en onderschikking bv. van kleine middenstanders en arbeiders. Zoals de Swaan ook opmerkt waren het niet de grote ondernemers die jaloers reagerden op de eisen van de arbeidersbeweging (1988a: 42; zie ook Runciman, 1967: 285; Bourdieu, 1979: 64). De afstand tussen meerdere strata is immers te groot om een vergelijking en bijgevolg een onbegrensde mimesis mogelijk te maken. Bijwijlen is de ongelijkheid zelfs danig dat zij als een kloof verschillende werelden slaat die zich nauwelijks een realistische voorstelling kunnen maken van andermans werkelijkheid. In zulk een configuratie blijft de bemiddeling veeleer zwak. Zo blijkt uit het reeds eerder aangehaalde opinieonderzoek naar de inkomens(her)verdeling dat de extremen van de maatschappelijke ladder een vertekende kijk hebben op elkaars inkomenspositie. Lage inkomensstrekkers (i.e. < 35.000 Bfr) schatten alle inkomens lager in dan de hoge inkomensstrekkers, vooral het meerverdienden van de hogere beroepsgroepen wordt door hen minder geacht (Overlaet, 1990: 32-34). Deze samenhang tussen de hoogte der geschatte inkomens en het eigen inkomensniveau, toont aan dat de sociale ongelijkheid ook mentale afstanden schept die de bemiddeling van het mimetische verlangen aanzienlijk mildert. Zouden de ondergeschikte posities beter weten hoeveel de hoge inkomens wel verdienen - zou m.a.w. de mentale afstand tussen hun posities kleiner zijn en omslaan in een interne bemiddeling - dan zou hun afgunst zich wellicht kwadrateren. Hun posities zijn evenwel te ver van elkaar verwijderd om er enig besef van te hebben en dit tempert de mimesis (8). De werking van de mimetische begeerte verloopt dus niet zo ongebreideld als Girard wil doen geloven, vermits zij aan banden wordt gelegd door de reële ongelijkheid van de klassensamenleving. Deze installeert enkel een interne bemiddeling tussen de strata die elkaars directe onder- en bovengeschikte zijn, terwijl de verhoudingen met verderaf gelegen posities minder gespannen verlopen en vooral extern blijven.

Edoch, zoals bij de aanhef van dit artikel reeds gesteld werd, stoelt de ongelijke orde van de klassensamenleving op het 'achievement'-principe. In deze dubbelzinnigheid kan de ongelijkheid dus door enkelingen overstegen worden. Via prestaties nl. kan men maatschappelijk opklimmen: allereerst in gedachten door de projectie van een imaginaire orde en eventueel in werkelijkheid middels mobiliteit. Deze mogelijkheid en de openheid van perspectief die de klassensamenleving schept, geven de mimetische begeerte een uitweg waarlangs zij zal verlangen maar wat zij verlangt volgt dan wel de sporten van de maatschappelijke ladder. Ondanks het conflict dat sluimert in de mimetische begeerte, gaat het hem ook om een conformerend verlangen dat de superioriteit van het model erkent en daarmee tevens de achievement-criteria die zijn bovenschikking schragen. Aldus kent de imaginaire orde - die voortspuit uit het mimetische verlangen - dezelfde rangorde als de klassenstratificatie en zo zet de maatschappelijke stijging geen rasse schreden maar incrementele stappen, almaar een beetje hoger in de erkenning dat het bovengeslikte ook beter lijkt. Daarmee komt er een opmars op gang die al grotendeels in goede banen is geleid en geen gewelddadige omwenteling. Eens dat onheil bezworen kan het mimetische verlangen zelfs aangewakkerd worden omdat de concurrentie die zij aangaat de vrije markt - waarrond de klassensamenleving is gestructureerd - een dynamiek verleent die haar onontbeerlijk is. *"Laat ze wedijveren en succes aan de sterkste, de slimste en de beste!"* (Emerson, geciteerd in: Rae, 1981: 64). De prestatie-ideologie is alomtegenwoordig: steeds weer affirmeert zij het recht - ja zelfs de plicht - de gestelde doelen na te streven, ondanks herhaalde frustratie. Doch de predekings van deze normatieve doctrine kunnen maar ingang en opvolging vinden omdat mensen een mimetische begeerte kennen en vanuit dat verlangen dromen gaan van succes, voorspoed en grotere gelijkheid. De klassensamenleving zou geen realiteit zijn zonder de imaginaire voorstellingen die haar subjecten ervan maken. Het zou dus zondermeer verkeerd zijn deze klassensamenleving als een systematische vorm van ongelijkheid af te doen. De asymmetrie van haar

verhoudingen kent nl. een spankracht die alleen maar kan ontstaan door de gedachte aan grotere gelijkheid. Deze afgunstige aspiratie brengt een dynamiek op gang waarin de klassensamenleving ontdubbeld wordt in een reële ongelijkheid enerzijds en een imaginaire orde anderzijds. Over deze andere kant, nl. daar waar de verwachtingen als verhoopte uitkomsten even werkelijk zijn, wilden wij het dan ook hebben.

VOETNOTEN

- (1) Andrew Carnegie (1835-1919) is één van die vaak aangehaalde maar uiterst zeldzame voorbeelden wiens levensloop van 'rags to riches' verliep. Als Schotse migrant ging hij in Amerika aan de slag als loopjongen om uiteindelijk uit te groeien tot 's werelds grootste staalmagnaat.
- (2) Daarbij grijpen we in hoofdzaak terug naar Bouckaert, L., e.a. (1990) *Wie verdient meer? Een opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen*. Leuven/Amersfoort: Acco. Het survey steunt zich op een steekproef van 810 Vlaamse werknemers representatief naar geslacht, burgerlijke staat, beroeps categorie en onderwijspeil. Het kende in 1978 al een pilootonderzoek dat 180 beroepsactieve mannen bevroeg, aldus een steekproef creërend representatief naar leeftijd en beroep. Vermits deze publicatie de enige is in Vlaanderen die nagaat in welke mate de perceptie van de inkomensongelijkheid onderhevig is aan 'relatieve deprivatie', nemen we haar als leidraad van ons betoog; een draad waarmee we dadelijk bij het tweede luik kunnen aanknopen. Waar mogelijk worden de Vlaamse bevindingen aangevuld door resultaten uit ander onderzoek, vnl. dan de cross-nationale surveys van het EVSSG en het ISSP.
- (3) De relatieve deprivatie wordt overeenkomstig Runcimans voorbeeld (1967) becijferd als het verschil tussen de billijk geachte relatieve inkomenspositie (i.e. eigen billijk geacht inkomen / gemiddeld billijk geacht inkomen) en de huidige relatieve inkomenspositie (i.e. eigen inkomen / gemiddeld geschat inkomen) van de respondent. Zodoende slaagt men erin de sociale context te vatten van het welbevinden maar dit conceptuele voordeel kent misschien wel een methodologisch nadeel: de operationalisering van de relatieve deprivatie als onafhankelijke variabele neemt immers elementen op die ook dienstig zijn bij de operationalisering van de herverdelingsgezindheid als afhankelijke variabele. Hiermee ontstaat het risico dat het één een hoge correlatie vertoont met het ander omdat beide grotendeels op hetzelfde teruggaan. In hoeverre zich dit probleem stelt, daarover komen we bij Overlaet niets te weten. Szirmai - die hetzelfde verband nagaat in analoog onderzoek - meent evenwel dat dergelijke regressierekening verdedigbaar is. De hoge correlatie is immers niet onvermijdelijk en bijgevolg foutief. Een hoge herverdelingsgezindheid kan logisch zowel teruggaan op respondenten die hun (relatief) inkomen lager instellen als op respondenten die hun (relatief) inkomen hoger instellen (Szirmai, 1986: 178).
- (4) De receptie van Girard verloopt tamelijk dispaaraat: nergens maakt zijn werk echt school maar in verscheidene menswetenschappen weten verschillende auteurs er toch inspiratie uit te putten. Dat de Lage Landen zich daarbij niet onbetuigd laten, kan afgeleid worden uit de twee Nederlandstalige inleidingen tot zijn denken (Kaptein, Tijmes, 1986; Populier, 1993) en de bijna volledige vertaling van

diens werk. Het eredoctoraat dat Girard recentelijk te beurt viel in UFSIA (Universiteit Antwerpen) kadert binnen dezelfde belangstelling.

- (5) Daarmee beperken we ons tot één segment van Girards denken. Wij zwijgen helemaal over diens Godsidee en het zondebokmechanisme. Zij die daarin geïnteresseerd mochten zijn, kunnen doorverwezen naar "God en Geweld. Over de oorsprong van mens en cultuur" (1993) en "De Zondebok" (1988).
- (6) Men kan hierin enerzijds de subjectieve waardentheorie van de neo-klassieke economie herkennen die de waarde van een object opvat als een functie van het subjectieve verlangen - 'iets is waard wat men ervoor wil geven' - en anderzijds de objectieve leer van het marxisme die de waarde van een goed afleidt uit de arbeid die erin geïnvesteerd is - 'waarde naar werk'. Zoals in Simmels "Philosophie des Geldes" al bleek zijn beide benaderingen problematisch (1990: 66-68). De objectieve waardentheorie kan nl. niet verklaren waarom mensen een waarde toekennen die niet langer verband houdt met de geleverde arbeid om het goed te produceren, de subjectieve leer blijft het antwoord schuldig waarom ons verlangen toeneemt naarmate de begeerde dingen moeilijker te verwerven zijn dan onze preferenties verwacht hadden (Dodd, 1994: 42-46; Frisby, 1992: 87-97). Er moet dus wel iets meer in het spel zijn dan een louter individuele preferentie. Wat dan wel wordt duidelijk met Girard.
- (7) Voor sociologen komt deze analyse misschien al te psychologisch over, inderdaad. Maar het moet wel gezegd dat het niet om een diepte- maar wel om een interindividuele psychologie gaat waarbij het sociale alleen maar weerspiegeling is van de 'individuele' begeerten omdat het individuele al fundamenteel sociaal blijkt te zijn. In plaats van te psychologiseren wordt er veeleer een analyse doorgevoerd die nagaat welke sociale structuren ontstaan uit de mimetische begeerte (Girard, 1961: 196, 251-252; 1990: 333 e.v.). Daarenboven hoeft het niet uitsluitend over individuele subjecten te gaan. Girards analyse kan zijn inziens ook uitvergroet tot de relaties tussen grotere entiteiten zoals klassen, standen, bedrijven en staten (1961: 234, 254-256): eenheden dus op maat gesneden van de sociale wetenschappen.
- (8) In dit verband is het interessant te merken dat het omgekeerde geldt bij de hoge inkomestrekking (>55.000 BEF): zij overschatten de lage inkomens (Overlaet, 1990: 32): Vanuit deze subjectieve perceptie bestaat de kans dat zij jaloerser reageren dan objectief gerechtvaardigd is.

BIBLIOGRAFIE

- ACHTERHUIS, H. (1988a), "Leviathan' en de mime: prolegomena voor een filosofie van de schaarste', pp. 111-126, in: VAN BEEK, W. (ed.), *Mimese en Geweld, beschouwingen over het werk van René Girard*. Kampen: Kok Agora.
- ACHTERHUIS, H. (1988b), *Het Rijk van de Schaarste. Van Thomas Hobbes tot Michel Foucault*. Baarn: Ambo.

- ASHFORD, S., N. TIMMS (1992), *What Europe Thinks. A Study of Western European Values*. Aldershot: Dartmouth.
- BRACKE, S., M. VAN HAEGENDOREN (1996), *De Ervaringswereld van Sociaal Tewerkgestelden. Kwalitatief onderzoek naar arbeidsbeleving in drie Limburgse sociale werkplaatsen*. Diepenbeek: Limburgs Universitair Centrum.
- BOERNER, P. (1982), 'Utopia in der Neuen Welt: Von europäischen Träumen zum American Dream', pp. 358-374, in: VOSSKAMP, W. (ed.) *Utopieforschung. Interdisziplinäre Studien zur neuzeitlichen Utopie / Band 2*. Stuttgart: Metzler.
- BOUCKAERT, L., H. DE WITTE, L. LAGROU, B. OVERLAET, E. SCHOKKAERT (1990), *Wie verdient meer? Een opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- BOURDIEU, P. (1979), *La Distinction. Critique social du jugement*. Paris: Editions du Minuit.
- BOURDIEU, P. (1991), 'De sociale ruimte en de genese van 'klassen'', pp. 142-170, in: PELS, D. (ed.), *Pierre Bourdieu. Opstellen over Smaak, Habitus en het Veldbegrip*. Amsterdam: Van Gennep.
- CROMPTON, R. (1993), *Class and Stratification: an introduction to current debates*. Cambridge: Polity Press.
- DAVIS, K., W.E. MOORE (1945), 'Some principles of stratification', *American Sociological Review*, 10 (2): 242-249.
- DE BONDT, R. (1993), *Fundamentele bedrijfseconomie*. Leuven: Wolters.
- DE SWAAN, A. (1988), 'Jaloezie als klassenverschijnsel', *De Gids*, 151 (1): 39-49.
- DE SWAAN, A. (1989), *Zorg en de Staat: welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam: Bakker.
- DE WITTE, H. (1990), 'Gelijkheidsstreven en weerstand tegen belastingen', pp. 53-88, in: BOUCKAERT, L. e.a. (eds.), *Wie verdient meer? Een opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- DOBBELAERE, K. (1988), *Het 'Volk-Gods' de Mist in ? Over de kerk in België*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- ELSTER, J. (1985), *Sour Grapes. Studies in the subversion of rationality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EVANS, G. (1993), 'Class conflict and inequality', pp. 123-142, in: JOWELL, R., e.a. (eds.), *International Social Attitudes. The 10th BSA report*. Aldershot: Dartmouth.
- DODD, N. (1994), *The Sociology of Money: economics, reason and contemporary society*. Cambridge: Polity Press.
- FEINBERG, W. (1975), *Reason and Rhetoric: the intellectual foundations of the 20th century liberal educational policy*. New York: John Wiley.
- FRISBY, D. (1992), *Simmel and Since. Essays on Georg Simmel's social theory*. London/New York: Routledge.
- GIRARD, R. (1961), *Mensonge Romantique et Verité Romanesque*. Paris: Bernard Grasset.
- GIRARD, R. (1978), *Des choses cachées depuis la fondation du monde* (Recherches avec J.-M. Oughourlian et G. Lefort). Paris: Bernard Grasset.
- GIRARD, R. (1986), *De romantische Leugen en de romaneseke Waarheid*. Kampen/Kapellen: Kok Agora/Pelckmans.
- GIRARD, R. (1990), *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was ...*. Kampen/Kapellen: Kok Agora/Pelckmans.

- GIRARD, R. (1996), 'Wie is bang van Virginia Woolf?' (Interview van Vanheeswijck en Van Olmen met R.G.), pp. 133-149, in: PELCKMANS, P., G. VANHEESWICK (eds.), *René Girard. Het labirint van het verlangen*. Kapellen/Kampen: Pelckmans/Kok Agora.
- GRUBB, W. N., M. LAZERSON (1988), *Broken Promises. How Americans fail their children*. Chicago: University of Chicago Press.
- JOHNSTON, G. L. (1991), 'Liberty, Equality, Fraternity: democratic ideals and educational effects' *British Journal of Sociology of Education*, 12 (4): 483-499.
- KAPTEIN, R., P. TIJMES (1986), *De Ander als Model en Obstakel: een inleiding in het werk van René Girard*. Kampen: Kok Agora.
- KROES, R. (1992), *De Leegte van Amerika. Een massacultuur in de wereld*. Amsterdam: Prometheus.
- LAGROU, L. (1990), 'Waarom is vader niet zo rijk?', pp. 9-26, in: BOUCKAERT, L. e.a. (eds.), *Wie verdient meer? Een opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- LINTON, R. (1936(1964)), *The study of Man: an introduction*. New York: Appleton Century Crofts.
- MARX, K. ((1847)1963a), *The Poverty of Philosophy*. New York: International Publishers;
- MARX, K. ((1869)1963b), *The 18th Brumaire of Louis Bonaparte*. New York: International Publishers.
- MERTON, R. K. ((1957) 1968, enlarged edition) 'Social Structure and Anomic', pp. 185-214, in: *Social Theory and Social Structure*. New York/London: The Free Press.
- MIDDENDORP, C.P. (1979), *Ontzuiling, Politisering en Restauratie in Nederland. De jaren '60 en '70*. Meppel: Boom.
- OVERLAET, B. (1990), 'Een typologie van hervorderers', pp. 27-52, in: BOUCKAERT, L. e.a. (eds.), *Wie verdient meer? Een opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- PARSONS, T. (1951), *The Social System*. New York: Free Press.
- POPULIER, J. (1993), *God heeft echt Bestaan: met René Girard naar een nieuw mensenwereldbeeld*. Tiel: Mimesis.
- RAE, D., D. YATES, J. HOCHSCHILD, J. MORONE, C. FESSLER (1981), *Equalities*. Cambridge: Harvard University Press.
- RUNCIMAN, W.G. (1967), *Relative Deprivation and Social Justice. A study of attitudes to social inequality in 20th century England*. New York: Routledge & Kegan Paul.
- SCHOKKAERT, E. (1990), 'Criteria voor rechtvaardige inkomensverschillen', pp. 89-110, in: BOUCKAERT, L., e.a. (eds.), *Wie verdient meer? Een opinieonderzoek naar de rechtvaardigheid van inkomensverschillen*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- SCHUMPETER, J.A. ((1943)1963), *Kapitalisme, Socialisme en Democratie*. Hilversum: De Boer - Paul Brand.
- SIMMEL, G. ((1900)1990), *The Philosophy of Money*. (translated by T. Bottomore and D. Frisby). London/New York: Routledge.
- SIMMEL, G. (1990), 'Jaloezie en afgunst'; pp. 40-45, in: *Brug en Deur* (filosofische essays. Gekozen en ingeleid door J.M.M. de Valk). Kampen: Kok Agora.
- SZIRMAI, A. (1986), *Inequality observed. A study of attitudes towards income inequality*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

-
- TAYLOR-GOOPY, P. (1993), 'What citizens want from the state', pp. 81-101, in: JOWELL, R., L. BROOK, L. DOWDS, D. AHRENDT (eds.), *International Social Attitudes, the 10th BSA report*. Aldershot: Dartmouth.
- TIJMES, P. (1996), 'Sacraliteit en Schaarste. De dubbele huishouding van de mimese', pp. 31-49, in: PELCKMANS, P., G. VANHEESWIJCK (eds.), *René Girard. Het labyrint van het verlangen*. Kapellen/Kampen: Pelckmans/Kok Agora.
- VAN PRAAG, B.M.S. (1971), 'The individual welfare function of income in Belgium', *European Economic Review*, 2: 337-369.
- VAN VUCHT TIJSSEN, L. (1988), 'Girard, 'Entzauberung' en emoties, een cultuur-sociologische benadering', pp. 93-110, in: VAN BEEK, W. (ed.), *Mimese en Geweld. Beschouwingen over het werk van René Girard*. Kampen: Kok Agora.
- VERHOEVEN, J.C., T. KOCHUYT (1995), *Kansenongelijkheid in het Onderwijs. Een biografisch onderzoek naar het schoolgaan in arbeiders- en kansarme gezinnen*. Brussel: DWTC.
- WARNOCK, M. (1977), *Schools of Thought*. London: Faber & Faber.
- WEBER, M. ((1904/05)1947), 'Die protestantische Ethik und der Geist der Kapitalismus', pp. 17-206, in: *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Tübingen: Mohr.
- X (1776), 'Declaration of Independence', pp. 523-526 in: SHAFRITZ, J. M. (1993), *The HarperCollins Dictionary of American Government and Politics* (concise edition). New York: HarperPerennial.
- XENOS, N. (1989), *Scarcity and Modernity*. London/New York: Routledge.